
Maria KACZMAREK
Wincenty WRZEŚNIEWSKI
Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu

NAUCZYCIEL W ROLI SELEKCJONERA

Wstęp

Selekcja jest jednym z pojęć wywołujących negatywne reakcje i skojarzenia, bez względu na to, jakiej dziedziny życia dotyczy i w jakim kontekście się go używa. Częściowo wynika to z uwarunkowań historycznych, z takich doświadczeń jak mordy na tle rasowym lub religijnym, czy surowe próby, jakim poddawano nowonarodzone dzieci w określonych społecznościach. Przyczyn niechęci do tego pojęcia należy również upatrywać we współczesności. Niemal każdego dnia media donoszą o dyskryminacji rasowej i religijnej, o nierównym traktowaniu kobiet i mężczyzn, czy obywateli danego państwa i obcokrajowców. Często stan posiadania, wykształcenie, albo pochodzenie społeczne ułatwiają bądź utrudniają realizację zamierzonych celów.

Natomiast selekcja w sporcie utożsamiana jest zazwyczaj z wyłonieniem najlepszych i eliminacją słabszych. Dlatego też nie chcąc znaleźć się w tej drugiej grupie, nie tylko w odniesieniu do sportu, z góry bronimy się przed wszelkimi przejawami selekcji.

Należy jednak postawić pytanie, czy sprzeciw wobec selekcji dotyczy całego mechanizmu selekcyjnego i jego następstw, czy tylko brzmienia tego pojęcia i jego błędnego rozumienia? Spróbujmy zatem znaleźć synonim, który umożliwi spojrzenie na proces selekcji z trochę innej perspektywy.

Według słownika języka polskiego „selekcja to dobór lub wybór”.¹ Synonimy te nie brzmią już tak obco jak selekcja, a przecież z wyborem spotykamy się na każdym etapie naszego życia. Już w dzieciństwie rodzice wybierają swoim dzieciom imiona, potem przedszkole i szkołę. Młody człowiek dobiera sobie przyjaciół, hobby, szuka autorytetów. Potem wybiera zawód i miejsce pracy. Każdego dnia dokonujemy drobnych wyborów dotyczących zakupów, garderoby, czy tego, jak spędzimy popołudnie. Skąd jednak wiemy, który wybór będzie lepszy i przyniesie więcej korzyści? Wiemy to, gdyż przed podjęciem decyzji analizujemy informacje, które docierają do nas z otoczenia, odrzucamy warianty nierealne i mało prawdopodobne, a wybieramy te, które wydają nam się najkorzystniejsze. Taki sposób postępowania nikogo nie dziwi i nie odstrasza, a nie jest niczym innym jak procesem selekcji. Można zatem stwierdzić, że procesy selekcyjne są bliskie każdemu człowiekowi, a ponadto widoczny w nich jest sens i logika.

Poza tym warto również zwrócić uwagę na istnienie zjawiska autonomiczności jednostek, która zdaniem Krzysztofa Kruszewskiego jest jedną z przesłanek, dla których warto dokonywać selekcji.² Każdy człowiek jest inny, dlatego też niemożliwe jest stworzenie takiego systemu społecznego czy gospodarczego, który w równym stopniu spełniłby wymagania i zaspokoił potrzeby wszystkich jednostek, które go współtworzą, na odpowiednim poziomie. Nawet jeżeli obszar rozważań ograni-

¹ S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka: *Mały Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 1969, s. 738

² K. Kruszewski: *Polityka oświatowa – jakość kształcenia – segregacja społeczna*, W: S. Mieszalski (red.): *Ruch Pedagogiczny*, Warszawa 2005, s. 80

czyimy do grupy jaką jest klasa w szkole lub grupa pracowników w zakładzie pracy, to i tak znajdziemy w nich jednostki różne, wymagające innego sposobu postępowania i mające różne potrzeby.

Zgodnie z teorią Abrahama Maslow'a mamy do czynienia z indywidualizacją hierarchii potrzeb i ich zmiennością w czasie, a człowiek dąży do zaspokojenia pięciu poziomów potrzeb, występujących w układzie hierarchicznym.³ Na dole hierarchii znajdują się potrzeby fizjologiczne. Drugi szczebel w hierarchii to potrzeby bezpieczeństwa. Na trzeciej pozycji plasują się potrzeby przynależności do grupy, kolejne to potrzeby uznania zarówno przez samego siebie jak i przez innych. Na samym wierzchołku piramidy znajdują się potrzeby samorealizacji wyrażające się w dążeniu do osiągnięcia sukcesu, rozwoju osobistego oraz awansu w życiu zawodowym. Autor powyższej koncepcji uważa, że hierarchia potrzeb nie jest jednolita w odniesieniu do wszystkich jednostek, i że nie wszystkie potrzeby są jednakowo ważne dla poszczególnych osób. Koncepcja Maslow'a potwierdza fakt, że przeprowadzanie selekcji jest niezbędne w wielu dziedzinach życia społecznego i gospodarczego, by jak najlepiej rozpoznać i zaspokoić potrzeby jednostki. Należy bowiem pamiętać, że we wszelkich oddziaływaniach społeczno-gospodarczych jednostki starają się ukształtować inne jednostki, a nie od razu warstwy i grupy.

Warto również przeanalizować selekcję z punktu widzenia psychologii rozwojowej. Rozwój człowieka jako gatunku (filogenetyczny) oraz jako jednostki (ontogenetyczny) cechują zmiany prowadzące do zapewnienia jednostce coraz lepszej równowagi z otoczeniem, do doskonalenia form regulacji jej stosunku ze środowiskiem. Zmiany te mają charakter progresywny. Głównie ta prawidłowość rozwoju przejawia się w okresie dzieciństwa i młodości.⁴ Poza tym każda jednostka rozwija się w środowisku, które ją otacza, przystosowuje się do jego warunków, a także przekształca je stosownie do swych potrzeb. Zdarza się jednak, że w pewnych sytuacjach środowisko wpływa niekorzystnie na rozwój jednostki i może ten rozwój ograniczyć, bądź zahamować.⁵ Sytuacja taka ma miejsce między innymi wtedy, gdy jednostka zostanie błędnie zaklasyfikowana do danej szkoły, zawodu, grypy hobbyistycznej itp. Błąd ten wynika zazwyczaj z braku przeprowadzenia działań selekcyjnych. Idąc dalej, funkcjonowanie jednostki w nieodpowiedniej klasie, czy grupie zawodowej zakłóci prawidłową regulację jej stosunków z otoczeniem i uniemożliwi osiągnięcie równowagi między nią a środowiskiem.

Cele i problemy badawcze

Celem niniejszej pracy jest identyfikacja działań selekcyjnych w pracy nauczyciela, określenie obszarów dokonywania przez niego selekcji, a także określenie wpływu przeprowadzania selekcji na proces kształcenia oraz jej istotności dla zaspokojenia potrzeb ucznia.

W pracy przyjęto następujące problemy badawcze:

- Jaki wpływ na proces kształcenia ma przeprowadzanie przez nauczyciela selekcji w szkole?
- W obrębie jakich obszarów nauczyciel powinien dokonywać selekcji?
- Jakie znaczenie w życiu człowieka/ucznia odgrywa selekcja?

³ S. Gregorczyk, M. Romanowska, A. Sopińska, P. Wachowiak: *Przedsiębiorczość bez tajemnic*. Warszawa 2002, s. 17-19

⁴ M. Przetacznikowa, G. Makiełło-Jarża: *Psychologia rozwojowa*. Warszawa 1977, s. 7

⁵ Ibidem, s. 32-33

Uwarunkowania prawne procesu selekcji

Nawiązanie do procesu selekcji znajduje się w najważniejszym akcie prawnym kraju, a mianowicie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej Zgodnie z art.48, pkt.1. Konstytucji RP: „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia, wyznania oraz jego przekonania”.⁶ Właśnie stopień dojrzałości dziecka, o którym mowa w art. 48 jest jednym z najważniejszych czynników selekcji szkolnej. Również art. 70 Konstytucji wiąże się z procesem selekcji, „Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa”. Można zatem stwierdzić, że bez względu na poziom sprawności intelektualno-fizycznej każdy ma prawo do nauki, dostosowanej oczywiście do jego indywidualnych potrzeb.

Innym aktem prawnym wskazującym pośrednio na konieczność dokonywania selekcji szkolnej jest Ustawa o systemie oświaty. W preambule do ustawy znajduje się zapis, że „Szkoła powinna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju”.⁷ Niezbędne warunki stworzy tylko wtedy, gdy uczniowie zostaną odpowiednio zakwalifikowani do odpowiednich szkół i zawodów. Również w art.1, pkt. 4. można przeczytać, że „system oświaty zapewnia dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej”. Zatem w świetle prawa celem wszelkich działań selekcyjnych w szkole powinno być dostosowanie pracy nauczyciela do predyspozycji uczniów, by w jak najbardziej optymalny sposób pokierować ich rozwojem.

Ponadto istnieją wszelkiego rodzaju przepisy wewnętrzne szkół, które mogą dotyczyć m.in. zasad rekrutacji, organizacji pracy placówki, dodatkowych wymagań w stosunku do nauczycieli. Przepisy te już z góry selekcionują potencjalnych kandydatów.

Problematyka selekcji szkolnej w literaturze

Do problematyki selekcji nawiązywano już w starożytności. Jednym z twórców dostrzegających różnice występujące między ludźmi był grecki filozof Platon. Nie przewidywał on edukacji identycznej dla każdego, odcinał *demos* (życiela) od piastowania stanowisk w armii i we władzach *polis*, a także uwzględniał różnice uzdolnień. Na podstawie tych różnic wyselekcjonowana młodzież po *efebii* podejmowała studia filozoficzne prowadzące do najwyższych zaszczytów.⁸

Również uczeń Platona Arystoteles zwracał uwagę na istotność selektywnego podejścia do ucznia. Jednym z jego osiągnięć było uświadomienie konieczności stopniowania trudności adekwatnie do rozwijającego się wychowanka.⁹

Także Kwintyliusz, pierwszy nauczyciel opłacany z kasy państwowej, w swych rozważaniach uwzględniał pośrednio problem selekcji. Jego poglądy dotyczyły między innymi warunków, jakie musi spełniać przyszły retor, kolejności kształcenia, jego zakresu, środowiska wychowania i kształcenia, możliwości rozpoznania

⁶ Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. RP, nr 78, poz. 483

⁷ Preambuła Ustawy z dnia 7 września 1991r. O systemie oświaty (Dz. U. nr 95, poz. 425)

⁸ S. Sztobryn: Historia wychowania. W: B. Śliwerski (red.): *Pedagogika. Podstawy nauk o wychowaniu*. Gdańsk 2006, s. 15

⁹ Ibidem, s. 18

uzdolnień wychowanków, charakteru nauczyciela.¹⁰ Kwintylian zajmował się zatem czynnikami selekcji, do których zaliczał np. uzdolnienia, charakter, czy pochodzenia społeczne.

W średniowiecznej myśli pedagogicznej także można znaleźć rozważania na temat konieczności różnicowania nauczania. Konrad Bitschin w swych poglądach zakładał zróżnicowaną edukację dla szlachty i mieszczaństwa. Ten moralista, pedagog i polonofil pochodzący z Łukowa na Dolnych Łużycach uzyskał stopień bakałarza na Uniwersytecie Lipskim w 1416 roku. Doceniał potrzeby edukacji dziewcząt oraz podkreślał wartość wychowania rodzinnego i jego indywidualizację biorąc pod uwagę predyspozycję i zainteresowania wychowanków.¹¹

Andrzej Frycz Modrzewski, pisarz i reformator epoki odrodzenia głosił standard przyjęty przez Vivesa, a mianowicie, że od nauczyciela oczekiwano dobrego wykształcenia i wysokich walorów moralnych. Standard ten oznaczał zasadę selekcji, która dotyczyła z jednej strony uczniów, dzieląc ich na zdolnych i niezdolnych do kształcenia, a z drugiej strony nauczycieli.¹²

W pedagogice XVII wieku z kolei John Locke wskazywał potrzebę różnicowania wychowania fizycznego dla obu płci, zatem uwzględniał odmienne predyspozycje każdej z nich.

Jeżeli chodzi o Polskę, to jedną z pierwszych osób zajmujących się tematyką selekcji szkolnej był Bogdan Nawroczyński. Uważał, że czynnikiem, który odgrywa najistotniejszą rolę w wychowaniu jest poziom zdolności uczniów, a równość w dziedzinie wychowania to nie dyktowany pochodzeniem i stanem majątku udział w kształtowaniu i wychowaniu dla wszystkich dzieci.¹³

Również Józefa Joteyko¹⁴ w swej publikacji pt. "Losy naszej młodzieży a reforma ustroju szkolnictwa" wskazywała, że celem selekcji jest „skierowanie młodzieży do tych szkół, które najlepiej odpowiadają uzdolnieniom jednostek.

J. S. Bystron, M. Falski, H. Radlińska oraz R. Rychliński zajmowali się analizą i badaniem selekcji w okresie międzywojennym.

Marian Falski kontynuował rozpoczęte przez siebie badania nad selekcją także w okresie powojennym.

W kolejnych latach również zajmowano się różnymi zagadnieniami z zakresu selekcji szkolnej. Między innymi prowadzone były prace nad klasyfikacją czynników selekcji, losami szkolnymi i zawodowymi młodzieży, czy też badania dotyczące mechanizmów selekcji oraz jej warunków.

Selekcja w szkole

Podjmując rozważania na temat selekcji w szkole określmy najpierw jej istotę i rodzaje. Według Stanisława Kowalskiego¹⁵ „selekcje szkolne albo selekcyjne funkcje wychowania to proces przepływu kandydatów, pochodzących z różnych środowisk społecznych, poprzez drabinę szkolną do zróżnicowanych zawodów” Selekcja to nie eliminacja, ale segregacja, którą przeprowadza się w celu umożli-

¹⁰ Ibidem, s. 21

¹¹ Ibidem, s. 4-25

¹² Ibidem, s. 45

¹³ M. Wasilewska: *Selekcje szkolne w latach przemian*. Kielce 2003, s. 25

¹⁴ J. Joteyko: *Losy naszej młodzieży a reforma ustroju szkolnictwa*. „Polskie Archiwum Psychologii” 1927, nr 4, s. 354

¹⁵ S. Kowalski: *Szkoła w środowisku*. Warszawa 1969. cyt. za M. Szymański: *Selekcyjne funkcje szkolnictwa a struktura społeczna*. Warszawa 1996, s. 186

wienia uczniom poprawy ich słabszych stron i rozwinięcia mocniejszych. Często bowiem zdarza się tak, że osoba mająca problemy w przedmiotach ścisłych jest świetnym humanistą, czy biologiem, a świetny matematyk osiąga słabe wyniki w sporcie.

Bardzo trudną i budzącą liczne emocje jest wyselekcjonowanie dzieci do szkół specjalnych na podstawie wykazywanych przez nie braków rozwojowych. Osoby takie wymagają innego podejścia, stosowania specjalnych metod nauczania.

Ważną rolę w obrębie procesu selekcji odgrywa przedszkole. Naukowcy twierdzą bowiem, że im wcześniej zacznie się budować intelektualny potencjał dzieci, tym sprawniejszy w przyszłości będzie ich mózg.¹⁶ Ponadto według autora mitem jest fakt, że dziecko osiąga dojrzałość szkolną w wieku 6 lat, czego dowodem są między innymi takie państwa jak Holandia, gdzie czytać i liczyć uczą się już czterolatki, czy Francja lub Finlandia, gdzie naukę przedszkolną rozpoczyna się w wieku 2 lat, a szkolną w wieku pięciu. Na uwagę zasługuje również fakt, że bardzo dobre efekty w nauce języków obcych uzyskują nawet bardzo małe dzieci. Przykładem mogą być dzieci z rodzin dwujęzycznych. Dlatego też tak istotne jest ustalenie predyspozycji i wyselekcjonowanie mocnych i słabych stron już u przedszkolaków – przyszłych uczniów.

Kolejną selekcję we współczesnym szkolnictwie przeprowadza się pod koniec szkoły podstawowej, gdzie szóstoklasiści zdają testy kwalifikujące ich do gimnazjum.

Kolejny etap to testy gimnazjalne, które otwierają drogę do wymarzonego zawodu lub profilu kształcenia. Następnym etapem selekcji to egzaminy maturalne, które współdecydują o wyborze kierunku studiów. Na egzaminie maturalnym nie kończy się selekcja w szkole. Ma ona miejsce również w trakcie trwania studiów wyższych, a zwłaszcza na pierwszym roku.

Wyróżniamy następujące rodzaje selekcji:¹⁷

- doszkolne, czyli przechodzenie dzieci i młodzieży ze szkół niższego szczebla do wyższego różnych typów;
- wewnątrzszkolne, które obejmują młodzież od chwili rozpoczęcia nauki w danej szkole do momentu odejścia z niej;
- poszkolne, które związane są z przechodzeniem do pracy zawodowej lub do pełnienia innych ról społecznych po ukończeniu szkoły.

Selekcje doszkolne powinny być przeprowadzone w taki sposób, aby osiągnięcia ucznia ze szkoły niższego szczebla stanowiły podstawę zakwalifikowania go do szkoły szczebla wyższego. W ramach tego rodzaju selekcji nieodzowna jest również rola doradcy zawodowego, którego zadaniem jest pomoc uczniowi w podjęciu decyzji dotyczącej podjęcia pracy zawodowej, kontynuowania nauki w placówce o podobnym profilu kształcenia lub ewentualnie zmiany kierunku nauki.

Selekcje wewnątrzszkolne z kolei powinny umożliwić uczniom rozwój mocnych stron i pracę nad elementami procesu nauki i wychowania, z którymi radzi sobie gorzej. W tym celu przydatne jest organizowanie „lekcji wyrównawczych”, tworzenie kół zainteresowań, drużyn sportowych, czy organizowanie wszelkiego rodzaju przedsięwzięć kulturalnych.

¹⁶ M. Cieślak: *Szkoda czasu na dzieciństwo*. „Wprost” 2004, <http://www.wprost.pl/ar/?0=65870>

¹⁷ R. Borowicz: *Zakres i mechanizmy selekcji w szkolnictwie* 1983. cyt. za S. Koziej: *Selekcja szkolna w szkolnictwie zawodowym*. Kielce 1997, s. 13-14

Jeżeli chodzi o selekcje poszkolne to również w ich przypadku niezbędna jest pomoc doradcy zawodowego. Często zdarza się, również w realiach naszego kraju, że sytuacja życiowa ogranicza bądź uniemożliwia realizację poczynionych planów zawodowych i edukacyjnych. Młody człowiek, który nie zderzył się jeszcze z wymagającym rynkiem pracy może mieć problemy z rozpoczęciem drogi zawodowej. Ważne jest zatem szkolenie przyszłych absolwentów w zakresie umiejętności poruszania się na rynku pracy i aktywnego w nim funkcjonowania.

Ponadto w odniesieniu do szkół ponad podstawowych cytowany wyżej autor wymienia kolejne dwa rodzaje selekcji:¹⁸

- selekcja różnicująca na podstawie ocen szkolnych;
- selekcja eliminująca, w ramach której dokonują się procesy odpadu, drugoroczności, odsiewu lub migracji międzyszkolnej.¹⁹

Z jednej strony zjawisko odpadu, drugoroczności, odsiewu i migracji dowodzi, że wybór i zaklasyfikowanie ucznia do danego typu szkoły były błędne i dlatego nie potrafi on sprostać wymaganiom i dostosować się do otaczającej go rzeczywistości. Selekcja eliminująca dotyka również ucznia z powodu ignorancji lub nadgorliwości rodziców, którzy ustawiają poprzeczkę na nieodpowiednim poziomie. Dodatkowo nie dopuszczają oni do siebie myśli, że ich dziecko wymaga edukacji niezgodnej z ich wyobrażeniami i oczekiwaniami, a może nawet specjalnego traktowania.

Zostawiając istotę i klasyfikację zastanówmy się dalej dlaczego warto dokonywać selekcji w szkole i jakie wyróżniamy czynniki selekcji? Jak podaje Mirosława Cyłkowska-Nowak²⁰ mechanizmy selekcji występują we wszystkich współczesnych systemach kształcenia i wychowania, a instytucje edukacyjne odgrywają bardzo ważną rolę w tym procesie. Można więc powiedzieć, że selekcja jest zjawiskiem powszechnym i niezmiernie przydatnym w procesie kształcenia i wychowania uczniów. Poparcie tego twierdzenia znajdujemy w definicji selekcji używanej w sporcie, gdzie permanentnie dokonywany jest „wybór zawodników do drużyn na wszystkich poziomach zaawansowania – od reprezentacji klasy szkolnej do zespołu kadry narodowej. Wyboru tego dokonuje się na podstawie prawdopodobieństwa, że wyznaczeni do startu zawodnicy są zdolni do osiągnięcia najlepszego wyniku jaki jest możliwy w danej sytuacji”.²¹ Przekładając powyższą definicję na rzeczywistość szkolną widzimy, że selekcja w szkole będzie zmierzała do takiego doboru uczniów do szkół i klas, aby osiągnęli oni możliwie najwyższy poziom rozwoju osobistego i intelektualnego w danej sytuacji, a więc przy danych predyspozycjach. Predyspozycje z kolei będą wśród uczniów zróżnicowane, gdyż w populacji ludzkiej wstępuje zmienność międzypersonalna. Zmienność ta przejawia się w tym, że każdy człowiek charakteryzuje się mocno lub słabo ujawniającą się odmiennie-

¹⁸ Ibidem, s. 106-107

¹⁹ Odpad szkolny to przerwanie nauki przed ukończeniem ostatniej klasy, drugoroczność oznacza, że uczeń powtarza tę samą klasę. Skreślenie z listy uczniów przez szkołę to odsiew, a migracja międzyszkolna to przejście ucznia do szkoły o krótszym cyklu nauki.

²⁰ M. Cyłkowska-Nowak: *Selekcyjne funkcje edukacji. Konteksty teoretyczne*. W: M. Cyłkowska (red.): *Selekcyjna funkcja szkolnictwa wyższego w krajach Europy Zachodniej*. Poznań 2004, s. 29

²¹ Z. Wyżnikiewicz-Kopp: *Sport w rozwoju i wychowaniu dzieci i młodzieży (wychowanie, trening, selekcja)*. Szczecin 1986, s. 202

ścią.²² Jako przykład autor wskazuje problem znalezienia właściwego dawcy organu dla celów transplantacji. Jeżeli w odpowiednim momencie rodzice lub nauczyciele nie odkryją tej odmienności u dziecka, to tym samym mogą przekreślić jego szansę na znalezienie najbardziej optymalnej drogi rozwoju.

Różnice między ludźmi zauważył już Platon, który twierdził, że „każdy rodzi się nie całkiem podobny do każdego innego, tylko się ludzie różnią z przyrodzenia: jeden nadaje się do tej roboty, a drugi do innej”.²³

Tabela nr 1. Czynniki selekcji szkolnej dotyczące ucznia

GRUPY CZYNNIKÓW	CZYNNIKI SELEKCJI (KRYTYCZNE PUNKTY KONTROLI DOTYCZĄCE UCZNIĄ)
Psychologiczno – biologiczne	- Uwarunkowania genetyczne - Funkcjonowanie narządów zmysłów - Poziom inteligencji - Stan zdrowia - Dojrzałość szkolna - Stopień identyfikacji ze szkołą
Merytoryczne	- Uzdolnienia/talenty - Znajomość celów kształcenia - Zasób wiedzy i umiejętności z jakim uczeń rozpoczyna naukę w danej szkole
Komunikacyjne	- Sposób wypowiedzania się - Znajomość języków obcych - Zdolności komunikacyjne
Charakterologiczne	- Temperament - Zainteresowania/hobby - Świadomość odpowiedzialności za własne wykształcenie
Organizacyjne	- Zajęcia i obowiązki pozaszkolne - Punktualność - Umiejętność zarządzania czasem - Przynależność do różnych typów organizacji (sportowych, hobbyistycznych) - Pochodzenie społeczne - Wygląd
Socjologiczne	- Motywy wyboru danej szkoły - Miejsce zamieszkania (wieś, miasto) i odległość od szkoły

Źródło: Kaczmarek, 2006, s. 90.²⁴

Z punktu widzenia dobra ucznia, ale także innych osób związanych z procesem kształcenia i wychowania selekcję warto przeprowadzać. Niekwestionowaną przesłanką dokonywania selekcji są różnice występujące między ludźmi. Praktyka pokazuje jednak, że nie tylko na tej podstawie dokonują się w szkołach procesy selekcyjne.

Opierając się na systemach zarządzania jakością, np. systemie HACCP²⁵ nauczyciel może wyodrębnić czynniki, według których sprawnie dokona selekcji

²² W. Wrześniewski: *Zmienność międzyosobnicza w populacji ludzkiej i jej wpływa na realizację procesu dydaktycznego*. W: K. Wenta, E. Perzycka (red.): *Diagnoza i ewolucja pedagogiczno-psychologiczna – stan i perspektywy badań*. Szczecin 2004, s. 56-62

²³ Platon: *Państwo*. Warszawa 1958, t. I, s. 104

²⁴ M. Kaczmarek: *System HACCP i jego wykorzystanie w placówce oświatowej*. Praca magisterska wykonana w Katedrze Pedagogiki Akademii Rolniczej w Poznaniu 2006, s. 90

uczniów w szkole. W ramach stosowanego systemu HACCP można ustalić w stosunku do ucznia krytyczne punkty kontroli, które mogą stanowić podstawę dokonywania selekcji szkolnych.

System szkolny może przyczyniać się do segregacji w dwojaki sposób: przez rekrutację uczniów do szkół oraz przy podziale uczniów na oddziały w obrębie szkoły.²⁶ Należy jednak pamiętać, aby za kryterium podziału nie przyjmować poziomu majątności rodziców uczniów, a głównie cechy tkwiące w samym uczniu, predysponujące go do danej szkoły lub klasy. Podejmowanie bowiem decyzji o podziale uczniów na podstawie przesłanek finansowych pogłębia nierówności edukacyjne i nie stwarza każdemu najbardziej odpowiednich warunków kształcenia.

Wiedząc już, dlaczego warto dokonywać selekcji w szkole oraz znając czynniki tej selekcji pozostaje jeszcze jedna kwestia do rozpatrzenia, a mianowicie rola, jaką powinien ograć nauczyciel w procesie selekcji.

Selekcja w pracy nauczyciela

W dobie wznoszących aspiracji edukacyjnych społeczeństwa, a także w obliczu rosnących wymagań rynku pracy i poszerzającej się globalizacji nauczyciel ma do spełnienia coraz więcej ról.

Mówiąc o pracy nauczyciela można posłużyć się słowami pani profesor Marii Dudzikowej, która porównała pracę nauczyciela do dzielenia chleba.²⁷ Utożsamiając wiedzę, jaką posiada nauczyciel z chlebem, autorka zaakcentowała jej ogromną wartość w życiu człowieka. Można by wręcz pozwolić sobie na stwierdzenia, że tak jak chleb potrzebny jest do życia, tak i wiedza jest niezbędna dla egzystencji, a już na pewno do rozwoju człowieka. Części chleba, którym jest wiedza i praca nauczyciela można podzielić na elementy, które będą tożsame z funkcjami, jakie współczesny nauczyciel musi spełnić. Wśród tych funkcji można wymienić:

- dydaktyczną, polegającą na transferze wiedzy z uwzględnieniem obowiązującego programu nauczania;
- wychowawczą, wskazywanie moralnych zasad i dawanie przykładu etycznego postępowania;
- opiekuńczą, czyli pomoc w przezwyciężaniu trudności i zapewnienie bezpieczeństwa;
- jurydyczną, nauczyciel wystawia oceny, rozstrzyga dyskusje klasowe, wymierza kary;
- organizacyjną, nauczyciel decyduje o doborze środków dydaktycznych, metod nauczania oraz form kształcenia.

Ponadto Roland Meighan²⁸ wyróżnił kolejną funkcję, jaką pełni nauczyciel tj. pracownik kultury, czyli człowiek upowszechniający kulturę za pomocą języka, wartości, postaw, obrazów, zasad i informacji.

Poza tym nauczyciel pełni również rolę obserwatora i doradcy. Ogniwem zespalaającym te dwie role jest nowa funkcja jaką musi wypełnić nauczyciel, a miano-

²⁵ HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point) to System Analizy Zagrożeń i Krytycznych Punktów Kontroli. System ten, stosowany w przemyśle spożywczym, zapewnia bezpieczeństwo żywności głównie poprzez zapobieganie zagrożeniom. Pomaga identyfikować miejsca, w których mogą pojawić się niebezpieczeństwa, a w przypadku wystąpienia zagrożeń wskazuje odpowiednie działania. Miejsca, w których mogą pojawić się zagrożenia to tzw. krytyczne punkty kontroli.

²⁶ B. Murawska: *Segregacja na progu szkoły podstawowej*. Warszawa 2004, s. 75

²⁷ M. Szymański: *Dzielę się wiedzą jak chlebem*. „Nowa Szkoła” 2005, nr 10, s. 4

²⁸ R. Meighan: *Socjologia edukacji*. Toruń 1993, s. 42

wicie rola selekcjonera. Podjęcie jakichkolwiek działań selekcyjnych musi być poprzedzone wnikliwą obserwacją, a więc zbieraniem informacji na temat przedmiotu/podmiotu selekcji. Dysponując już odpowiednią ilością danych nauczyciel dokonuje selekcji stając się równocześnie doradcą, próbując wykorzystać zebrane w wyniku obserwacji informacje na korzyść ucznia.

Najważniejszymi podmiotami selekcji są uczniowie. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że nauczyciel nie może w tej kwestii wiele zdziałać, gdyż profil klasy, liczba uczniów i ich stan wiedzy są mu nadane „z góry”. Inaczej mówiąc otrzymuje określoną grupę osób, z którą ma pracować. Kiedy jednak przyjrzymy się dokładniej codziennej pracy nauczyciela zauważymy, że w nawet niezbyt licznej grupie dokonuje on różnego typu selekcji. Począwszy od odpowiedniego rozmieszczenia uczniów w klasie, przez przydzielenie im zadań i funkcji najbardziej optymalnych z punktu widzenia ich predyspozycji, a kończąc na szeroko rozumianym poradnictwie zawodowym.

Ponieważ tempo rozwoju społeczno – gospodarczego szybko wzrasta uczniowie często nie potrafią dostosować się do istniejących realiów. Dlatego też nauczyciel na podstawie poczynionych obserwacji musi dokonać selekcji i pomóc uczniom w wyborze zawodu bądź kierunku dalszego kształcenia.

W ramach prowadzonej preorientacji zawodowej nauczyciel może w szkole:²⁹

- diagnozować zapotrzebowanie uczniów na informacje i pomoc w planowaniu kształcenia i kariery zawodowej;
- udostępniać informacje edukacyjne i zawodowe właściwe dla danego poziomu kształcenia;
- prowadzić (na godzinach wychowawczych, lekcjach przedmiotowych, zajęciach pozalekcyjnych, w ramach kółek zainteresowań) zajęcia przygotowujące do świadomego planowania kariery i podjęcia roli zawodowej;
- kierować w sprawach trudnych do specjalistów: doradców zawodowych, lekarzy;
- współpracować z instytucjami wspierającymi wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego.

Drugim obszarem dokonywania selekcji przez nauczyciela jest dobór metod nauczania i środków dydaktycznych, tzw. selekcja poza grupą uczniów. Metody nauczania określają drogę realizacji celu, a więc sposób pracy nauczyciela z uczniami. W zakresie metod nauczania optymalny poziom, z punktu widzenia jakości procesu kształcenia, nauczyciel uzyskuje głównie w wyniku właściwego wyboru metod. Dodatkowymi czynnikami determinującymi dobór metod są cele, treści nauczania, poziom intelektualny i wiek uczniów, a także przygotowanie metodyczne nauczyciela i wyposażenie techniczne placówki szkolnej. Nauczyciel spośród wielu możliwych metod musi wybrać te najbardziej odpowiednie, a ich przydatność może określić poprzez postawienie w odniesieniu do każdej z nich następujących pytań:³⁰

- Czy metoda uczy samodzielnego myślenia i działania?
- Czy rozwija sferę zainteresowań?
- Czy aktywizuje i motywuje do pracy?

²⁹ M. Piorunek, M. Woźniak: *Nauczyciel jako doradca zawodowy*. „Nowa Szkoła” 2006, nr 8, s. 48-49

³⁰ W. Wrześniewski: *Wybrane zagadnienia dydaktyki biologii*. Poznań 2005, s. 44

- Czy jest skuteczna w zakresie zdobywania wiadomości, umiejętności i kształtowania postaw?
- Czy umożliwia oceniać postępy czynione przez uczniów?
- Jaki narzuca styl pracy uczniom i nauczycielom?
- Czy umożliwia łatwe ocenianie pracy ucznia?
- Czy emocje wyzwalające się w trakcie stosowania metody wpływają pozytywnie czy negatywnie na proces dydaktyczny?
- Czy metoda jest czasochłonna?
- Czy sprzyja rywalizacji, czy współpracy?
- Jakich środków dydaktycznych wymaga zastosowanie danej metody?
- Czy metoda umożliwia uczniom samodzielne podejmowanie decyzji?
- Czy metoda uczy formułowania wniosków?
- Czy umożliwia korzystanie z różnych źródeł informacji?
- Czy umożliwia pracę w grupach, czy pracę indywidualną?

Również selektywność w wyborze środków dydaktycznych jest bardzo istotna. Odpowiedni ich dobór niezbędny jest ze względu na istotne funkcje jakie pełnią środki dydaktyczne:³¹

- wzmacniają percepcję informacji dydaktycznej;
- przyspieszają opanowanie określonych czynności;
- sterują przebiegiem procesu opanowania określonej wiedzy i umiejętności;
- rozwijają samodzielność myślenia, działania i podejmowania trafnych decyzji.

Umiejętności selekcjonowania przydatne są nauczycielowi także w odniesieniu do podręczników szkolnych. Wybierając ten właściwy z dużej liczby oferowanych na rynku nauczyciel powinien pamiętać, że dobry podręcznik to przede wszystkim podręcznik zgodny z programem nauczania i pełniący przypisane mu funkcje tzn. informacyjną, motywacyjną i ćwiczeniową.³² Dobry podręcznik powinien zatem kształtować zainteresowania i pobudzać do nauki. Ponadto powinien ukształtować w uczniach umiejętności i nawyki niezbędne w praktycznym wykorzystaniu wiedzy. Istotny jest także odpowiednie dopasowanie podręcznika do poziomu kształcenia.

Ostatnim obszarem, w obrębie którego nauczyciel dokonuje selekcji to stosunki międzyludzkie. Selektywność będzie tutaj dotyczyła – oczywiście jeśli jest to możliwe – wyboru współpracowników do tworzenia zespołów przedmiotowych, czy organizowania wspólnych przedsięwzięć o charakterze turystyczno-sportowym w celu stworzenia kreatywnego zespołu realizującego dane zadanie.

Nauczyciel powinien również w sposób selektywny komunikować się z rodzicami uczniów, biorąc pod uwagę ich wykształcenie i przekonania. Ważne bowiem jest wytworzenie między nauczycielem a rodzicem partnerskich relacji i ukierunkowanie współpracy na zapewnienie uczniowi potrzebnej pomocy i wsparcia. Selekcja w tym obszarze będzie również dotyczyła różnorodności w komunikacji i podejściu do uczniów, w myśl zasady, która mówi, że dobre kształcenie i wychowanie to takie, które uwzględnia indywidualność każdego ucznia. Zatem komunikaty skierowane do ucznia, zarówno werbalne jak i niewerbalne powinny być dla niego zrozumiałe i jednoznaczne. Będą takie wtedy, gdy nauczyciel uwzględni poziom rozwoju intelektualnego ucznia i jego uzdolnienia w obszarze komunikowania się.

³¹ H. Budzeń: *Usprawnienia procesu nauczania*. Radom 2003, s. 16

³² W. Nowakowski: *Metodyka nauczania przedmiotów zawodowych*. Poznań 1999, s. 46-47

Wnioski i podsumowanie

Na podstawie powyższych rozważań można sformułować następujące wnioski:

- Selekcja jest procesem, który towarzyszy człowiekowi już od najmłodszych lat. Z jednej strony jest on podmiotem selekcji, z drugiej zaś sam często musi odnaleźć się w roli selektonera.
- Dokonywanie selekcji przez nauczyciela ma bardzo istotny wpływ na proces kształcenia i jego jakość, gdyż selekcja umożliwia lepsze rozpoznanie i zaspokojenie potrzeb uczniów, a także identyfikację zróżnicowanych ich predyspozycji. Z kolei różnice wśród uczniów wynikają ze zmienności międzyosobniczej w populacji ludzkiej.
- Nauczyciel prowadząc działania selekcyjne musi być przede wszystkim dobrym obserwatorem i diagnostykiem oraz kierować rozwojem osobowym i intelektualnym uczniów w sposób dla nich jak najbardziej optymalny.
- Współczesny nauczyciel powinien wykazać się umiejętnościami selekcyjnymi w odniesieniu do metod swojej pracy oraz przy wyborze środków dydaktycznych w tym zwłaszcza podręczników szkolnych. Selektywnego podejścia wymaga się również od nauczyciela w kontaktach z pozostałymi osobami związanymi z procesem kształcenia i wychowania.
- Od właściwego i terminowego przeprowadzenia działań selekcyjnych w odniesieniu do uczniów będzie zależał ich rozwój, kariera szkolna oraz praca zawodowa, a zatem ich przyszłość.

Zawód nauczyciela zawsze był, a wydaje się, że w ostatnich latach stał się jeszcze bardziej trudny i odpowiedzialny. Na nauczycieli jako specyficzną grupę zawodową nastąpił bowiem transfer odpowiedzialności, a więc przenoszenie odpowiedzialności za szeroko rozumiane wypełnianie zadań edukacyjnych z całego społeczeństwa na jego wybraną grupę.³³

Aby sprostać coraz surowszym wymaganiom nauczyciel musi rozwijać się wraz z postępem otaczającego go świata i realizować nowe zadania. Jedną z najważniejszych ról współczesnego nauczyciela jest rola selektonera. Z jednej strony powinien on starać się jak najlepiej realizować ten proces, z drugiej natomiast powinien podjąć się przekonania osób związanych z procesem kształcenia, że selekcja nie jest wrogiem ucznia tylko jego sprzymierzeńcem. Ważne jest to, aby osoby, których dotyczy selekcja w szkole zrozumiały, iż proces ten nie polega na podziale na lepszych i gorszych, ale na stworzeniu każdemu jak najlepszych warunków rozwoju.

Choć w dzisiejszych czasach w wielu, również w pracy nauczyciela, przypadkach zdarza się, że o jego awansie decyduje liczba zgromadzonych dokumentów i zaświadczeń, ale pocieszające jest to, że praktyka weryfikuje wiedzę i umiejętności. Dlatego też nauczyciel chcąc dobrze spełnić swoją misję, jaką niewątpliwie jest jego praca musi odnaleźć lub wykształcić w sobie umiejętności selekcyjności.

³³ S. Kwiatkowski: *Oczekiwania społeczne wobec nauczycieli – w kierunku szlachetnej utopii*. „Nowa Szkoła” 2006, nr 8, s. 36